

dimenze lidového obřadu v české tradici) a Oldřich Sirovátka (Křesťanské vlivy na českou lidovou démonologii).

Brněnský sborník pomáhá zaplnovat mezeru, kterou ve zkoumání náboženství zanechala minulá léta. I když ani tehdy nebyla náboženská otázka zcela opomíjena, byla mnohdy chápána zjednodušeně a objektivních a věcných rozborů se podařilo uveřejnit málo. A právě k takovým nová publikace patří.

Ivana Holzbachová

Horst Walter Blanke: *Historiographiegeschichte als Historik*. Fromma–Holzboog, Stuttgart–Bad Cannstatt 1991, 809 s.

Jde o materiálově neobyčejně bohatou práci, sledující několik úkolů. Především postižení změn paradigmatu ve třech významných etapách – historiografie osvícenství, historismus, který převládal v německé historiografii od počátku 19. stol. do šedesátých let tohoto století, a konečně období od šedesátých let 20. století, které se vyznačuje integrací historie s dalšími sociálními vědami, a kdy lze historiografii identifikovat se sociální historiografií.

Teoreticky je práce podnícena, obdobně jako práce Blankého učitele Rüssena, Kuhnovým učení o změně paradigmatu, pod nímž se rozumí seskupení metodologických zásad, jež tvoří celek určitých vědních postupů. Nejedná se přitom pouze o změny kvantitativní, nýbrž kvalitativní. Skutečnost, že v novém paradigmatu nemusí být kvalitativní změny úplné, ukazuje Blanke např. na modelu historismu, který podle něho navázal na historiografii osvícenství a pokračoval v jeho úsilí o zvědečtění a odretorizování.

Kvalitativním se od osvícenského paradigmatu historiografie liší historismus důrazem na historickou individualitu, hermeneutiku a rezignací na univerzalitu historického nazírání, tedy oné koncepce světových dějin, s níž pracovala osvícenská věda.

Blanke si dále ставí za úkol postihnout vývoj „historik“ v období osvícenství a historismu, přičemž se zvláštní pozorností dostává Droysenovi a „Učebnici historické metody“ E. Bernheima.

Pokud se jedná o osvícenskou historiografii je objasňována především na německém modelu. Tento historiografický model plnil úlohu emancipace, tolerance a výchovy lidstva v podobě univerzálního procesu osvobození člověka. Univerzalita u ní však měla již své předchůdce – Blanke poukazuje při této příležitosti na Sleidana – nabyta však v osvícenství nové podoby, jež souvisela s emancipačním hnutím měšťanstva. K hledisku universálních dějin se pojí i aspekt hospodářský (Shlözer, Heeren). Obecné dějiny se s výjimkou Herdera pěstovaly na univerzitách. Jako příklad může sloužit univerzita v Göttingách. Vyplývalo to ze samotného učebního procesu, který se v historii soustřeďoval na obecné dějiny.

Velikou předností Blankého práce je, že analyzuje pojetí historie v osvícenských historikách (Chaldenius, Gatterer), jež přispěly k zvědečtění historických prací. Blanke spojuje toto zvědečtění s prosazením nového chápání metody, jež se stává přímo součástí vlastní vědní matrice a ztrácí svou funkci etickou, jež jí byla vlastní v období humanismu. Zvláště v období pozdního osvícenství se historiografie osvobodila od retoriky.

Osvícenské dějepisceví rozvinulo nejen pramennou kritiku, nýbrž v celkové koncepci historie šlo dále než historismus, poněvadž dovedlo pracovat s „vysvětlujícími“ typy. Ne náhodně považuje pravě Blanke typologii za jeden z hlavních znaků osvícenské historiografie.

Podobně jako nechápe Blanke historismus jako negaci osvícenství, snaží se také dokázat, že historismus znamenal další vystupňování vědecké racionality, i když se změnilo vlastní paradigma.

S osvícenstvím sdílel historismus i institucionalizaci vědy. Historismus byl především záležitostí univerzit, a prosadila se zde profesionalizace. Blanke poukazuje na vnitřní diferenciaci hi-

storismu a snaží se ho pojmout nezávisle na romantice. K historismu ve starším období počítá Blanke Niebuhra, Rankeho, Droysena a Sybela, odlišuje přitom představitele historismu s konzervativním přístupem (Ranke) od stoupců politicky angažovaných (Dahlmann, Sybel, Droysen). Vnitřní diferenciace historismu je i typická vztahem jednotlivých historiků k Francouzské revoluci, k revoluci r. 1848 a zejména pak k maloněmeckému řešení německé otázky.

Za netypické představitele historismu považuje Blanke Gervina a Burckhardta. Gervina proto, že po roce 1848 neudělal obrat k maloněmeckému řešení a Burckhardta z důvodu, že se od historismu lišil velkým důrazem na typologizaci, již klasici historismu odmítali. O Gervinově „Historik“ tvrdí Blanke, že obsahuje předmoderní i moderní prvky. Gervinus byl silně inspirován Humboldtem a stavěl se proti řemeslně-technickému pojetí „Historik“. Ještě dále šel Burckhardt, který své přednášky k úvodu do historie vydal jako úvahy o světových dějinách.

Jak jsme již podotkli, zasluhují podle Blankého pozornost zejména Droysenova „Historik“ a Bernheimova Učebnice historické metody. Zvláště Droysenova Historika nepředstavuje pouze jakýsi soubor používaných metod, nýbrž prezentuje vztahový rámec (Bezugsrahmen) historické interpretace, jenž vyjadřuje určitý program a vytýčuje nové možnosti historického bádání. U historika Droysena přejímá i jakousi funkci filozofie dějin, od které se však odlišuje důrazem na zpracování empirického materiálu.

Ani Bernheimova učebnice historické metody se nevyčerpává technickou stránkou historikovy práce, nýbrž podává ucelený obraz, počítaje v to i složku koncepční.

Blanke také velmi obsírně pojednává o pokusech zpracovat dějiny historiografie zvláště v celkových pojednáních o historiografii, jež vznikla o německé historiografii.

Upozorňuje v tomto smyslu na význam Wegelera, který ve své Historik podává řadu portrétů jednotlivých historiků. Jde zde o slabiny, na které koncepčně poukázal v Historische Zeitschrift již M. Ritter, jemuž samotnému se zde dostává vysokého hodnocení. Ritter vydal z podnětů, které načerpal u Droysena a chápe dějiny historiografie na genetickém modelu. Ještě dále šel v pojetí historiografie švýcarský historik E. Fueter, který postihl základní trendy historického myšlení téměř sociologicky. Fueter vyzdvihl podle Blankého základní vývojové trendy historického myšlení ze sociologizujícího aspektu a byl si vědom historismu, především historismu rankovského typu.

Blanke si také všímá osobnosti K. Lamprechta a jeho polemiky s rankovským dějepiscstvím, jemuž upíral Lamprecht vědeckost. Bohužel při výkladu jednotlivých Lamprechtových historiografických statí jde o výklad obsahový a ne o ideové zhodnocení. Jako nedostatek lze považovat skutečnost, že Blanke se nedotkl přímo tzv. sporu o Lamprechta (Lamprechtstreit), v jehož kontextu by musily být Lamprechtovy historiografické polemiky zařazeny. Zato cenné jsou Blankého poznatky o výuce historiografie na Lamprechtově Institutu pro kulturní dějiny, kde Lamprecht angažoval řadu externích lektorů.

Vcelku lze souhlasit s Blankého názorem, že se historická koncepce Lamprechta neprosadila a historici, kteří šli v jeho stopách, zůstali osamoceni. Už Lamprechtův nástupce Goetz měl jiný pohled na dějiny historiografie, což se odrazilo i v tematice jím zadaných prací.

Z období Výmarské republiky jsou pak z historiografie analyzovány studie Troeltscheho a Meineckeho, přičemž názory Troeltscheho jsou spíše autorizovány než rozebírány. Historismus nahradil normativní přístupy k historické realitě dynamismem a relativismem, jenž měl být vyvážen prostřednictvím nové kulturní syntézy.

Je na škodu věci, že Blanke ponechal stranou Troeltschovy analýzy jednotlivých směrů historického myšlení, např. charakteristiku pozitivismu, hegelianismu a marxismu.

Podnětnější než k Troeltschovi jsou Blankého poznámky k Meineckemu. Meineckeho práce se především týkají světově názorových problémů, nejde v nich o užší studie v čistě historickém směřu. Historismus je podle něho nutno pojímat z aspektu duchovně historických a filozofických idejí. Pravděpodobně z tohoto důvodu se ve svém spise o historismu nezabýval žádným praktizujícím historikem – vždy překvapovalo, že v něm ponechal stranou i Rankeho.

Meinecke oddělil striktně historismus od osvícenské filozofie dějin. Podle něho v osvícenství snad nejvíce tendoval k historismu Montesquieu. Historismus stojí podle Meineckeho výše než osvícenství.

Podle Blankeho obráží Meineckeho práce o historismu krizi vyvolanou první světovou válkou, kde přestal v ideologii platit konsensus a kdy se objevily názory radikálně nacionalistické.

Jisté paralely vykazuje Meinecke k G. von Belowovi, který však více než Meinecke akcentuje negativní postoj k osvícenství a staví se naprosto negativisticky k sociologii.

Kapitola věnovaná fašistické historiografii je v Blankeho práci příliš obecná. Blanke ukazuje, že se většina německých historiků s fašismem neidentifikovala, nebyla však schopna postavit se proti němu v zásadním odporu. Čelila však fašismu důrazem na odbornost. Nacismus byl pouze částečně schopen ovlivnit кадровý výběr, profesori vybírali své nástupce sami.

Nacisté ovšem podnikali výpady proti konzervativně-liberální historiografii – známý je útok nacistického historika W. Franka proti Onckenovi. Ale jinak byl efekt jimi založeného ústavu pro říšské dějiny minimální.

Sugestivně jsou Blankem vylíčeny osudy historismu v období 1945–1960. Pozice historismu byly otřeseny porážkou německého fašismu – byl to důsledek vnější konfrontace národně liberálních historiků s německým fašismem. Otřes, který porážka způsobila, by bylo možno především vydedukovat z poválečných spisů Fr. Meineckeho a G. Rittera, v nichž se setkáváme s pokusy doplnit rankovskou tradici Burckhardtem. Otřes však podle Blankeho netrval dlouho, prakticky od padesátých let jsme svědky návratu k tradicím rankovského dějepiscetví.

Zajímavou roli zde sehrál L. Dehio, který, ač stál na pozicích rankovského historismu, pojímal dějiny německého imperialismu jako střet s jinými hegemoniálními mocnostmi, přičemž vyslovil mnoho kritických myšlenek na adresu německého imperialismu.

V šedesátých letech se možnosti historismu prakticky vyčerpaly, nastupuje nová generace historiků, jež nebyla zatížena minulostí a reagovala na současnou demokratickou linii společnosti, jež vyžadovala ostřejší kritiku minulosti.

Jakýmsi úvodem k tomuto procesu byla mezi německými historiky diskuse o spisu Fr. Fischera *Uchopení světové moci* (*Griff nach der Weltmacht*), v němž Fischer na základě archivního materiálu prokázal vinu německého imperialismu a jeho vůdčích politiků (např. i Bethmanna-Holwega) na rozpoutání první světové války.

Pozitivně zapůsobilo i zřízení ústavu pro současné dějiny v Mnichově.

Po teoretické stránce zde zprostředkujícím způsobem působily práce Conzeho a Schiedera, kteří chtěli historicistní koncepci dějin splnit strukturálními dějinami.

Přechod k historiografii chápané jako sociální věda se v šedesátých letech neuskutečnil naráz, nýbrž jej bylo nutné chápat jako transformační proces.

Přechod k sociálním dějinám se projevil nejen zdůrazňováním sociálního aspektu, nýbrž i důrazem na emancipační funkci historie spolu s novým pojetím historie a snahou o integraci historie s ostatními sociálními vědami. Tím se mělo překonat pojetí dějin jako dějin výhradně politických.

Blanke se přitom nedomnívá, že by i zde šlo o radikální zlom. Není tedy třeba hovořit o překonání historismu, nýbrž o jeho transformaci.

Blanke ukazuje, že nový směr měl své předchůdce v pracích některých emigrantů, mezi nimiž svými studii o byrokracii, aristocracii a autocracii zaujal Hans Rosenberg. Ze starších netradičních historiků a sociologů pak to byl M. Weber.

Nový směr se pak může prokázat samostatnou studií, devitisvazkovým pojednáním o německých historících 19. a 20. století, mezi něž byli vřazeni i portréty netradičních historiků (*Hilferding*) a jiných historiků netradičně orientovaných. Blankeho práce byla psána v době, kdy se zdálo, že sociální aspekt byl dominující, nemožná však postihnout problematiku několika posledních let, kdy se význam sociálních dějin zrelativizoval v tzv. postmodernistickém stadiu a kdy se historie místo analyticky kvantitativních postupů otevírá historickému indeterminismu a narativismu.

Veliký rozsah Blankeho práce způsobil určitou nevyrovnanost. Některé kapitoly trpí velkou popisností, v dalších případech máme dokonce dojem, že čteme recenze historických prací. Přes veškeré tyto nedostatky nutno ale uznat, že po dlouhou dobu zůstane Blankeho práce základním dílem k dané problematice.

Jaroslav Kudrna

Giuseppe Cacciato re: *Storicismo problematico e metodo critico*. Napoli 1993, 426 s.

Neapolské kulturní prostředí – včetně univerzity – je již od minulého století známo tvořivým rozpracováváním podnětů z německého idealismu, modifikovanými studiemi, jež se zabývají neapolským rodákem G. B. Vicem; ne náhodně působil v Neapoli největší italský myslitel konce 19. století a první poloviny 20. století B. Croce.

V této tradici pokračuje i skupina filozofů neapolské univerzity Friedricha II., v jejímž čele stanul v šedesátých letech P. Piovani a po jeho smrti F. Tessitore, G. Cacciatore a řada mladších spolupracovníků. Ti se zabývají především německým historismem, formujícím se v linii Humboldt, Schleiermacher, Dilthey a Troeltsch. Sami mluví – a Cacciatore to objasňuje především studiemi o třech posledních spisech F. Tessitoreho – o kritickém historismu, tj. historismu, který má umožnit pochopit objektivizaci života, postižení momentu praxe v historickém poznání a přesazení historické problematiky do problematiky věd o člověku. V oblasti ideologicko politické lze tento druh historismu zařadit mezi typy liberálního myšlení a to především pro jeho názory na omezenou funkci státu s důrazem, který klade na úlohu lidské individuality.

V Cacciatoreho statích, jež byly koncipovány v posledních patnácti letech a jež jsou nyní znovu zveřejněny v tomto svazku, není náhodou ústřední postavou Dilthey, pod jehož zorným úhlem interpretuje Cacciatore především Vica, Humboldta, Droysena a ukazuje na meze Diltheyovy interpretace Hegela, na vztah Diltheye k Husserlovi a konečně na vlivy Diltheye na Ortegu y Gassetta a Cassirera.

Tak např. ve studii Vico a Dilthey soustředil Cacciatore nejen Diltheyovy a Vicovy soudy, nýbrž snažil se řešit ve smyly Diltheyově i otázku, k jakým typům myslitelů lze Vica zařadit. Chápe jej ve směru racionalizace náboženského pojetí dějin, aniž ho ovšem přiřazuje k osvícencům, nýbrž spíše k racionalistům 17. století, a to i v souvislosti s mysliteli, jež dnes nejsou příliš známi, kteří se však zabývali – jako v Neapoli působící C. Severino – vysloveně přírodovědnou problematikou.

Vica proto nelze zařadit do stejné linie jako německý idealismus, o což usiloval Croce. Podle Diltheye se Vico spíše nalézá mezi historismy. Vico dokázal postihnout dialektický vztah mezi jednotlivým a obecným, byl si vědom vztahu přírodovědného poznání k poznání historickému a stal se především původcem myšlenky, že pravdivě a učiněné se převracejí (*verum et factum conventuntur*), myšlenky, která zaujala Horckheina, Habermase a M. Riedela.

Diltheyovým pohledem se Cacciatore řídí i v názorech na Humboldta. Dilthey totiž Humboldtovi přiznal zásluhu o zavedení intuitivního pohledu na dějiny a prosazení principu historické individuality. Dilthey spojuje Humboldta s Pestalozzim a Fichtem a přičítá Humboldtovi zásluhu o srovnávací antropologii a analýzu linguistických struktur. Humboldt modifikoval i Kantovu filozofii, snažil se spojit Kantovo východisko rozumu s vlastními historickými skutečnostmi. Humboldt proto nemůže být přiřazen k romantikům; je spíše myslitelem, který stojí mezi Kantem a romantiky, dodejme osvícenstvím a romantiky. V tomto smyslu není příliš vzdálen Hegelovi, i když ovšem pracuje s jinou pojmovou aparaturou. Odtud některé společné rysy s Gervinem a Droysenem, kteří, jak ukazuje dnešní západoněmecká historiografie, se odlišovali od Ranka.